

Nemzetiségek és
törvényhozás
Magyarországon

A kötet szerzői

CIEGER ANDRÁS	KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD	SZALAYNÉ SÁNDOR
DEMMEI JÓZSEF	LÁSZTITY PÉRO	ERZSÉBET
DOBOS BALÁZS	MELKOVICS TAMÁS	SZARKA LÁSZLÓ
DONCSEV TOSO	MOLNÁR FERENC	VASIN, GORAN
HERMANN RÓBERT	NAGY MARIANN	VESZTRÓCZY ZSOLT

© Szerzők, 2019

© Országgyűlés Hivatala, 2019

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

www.orszaghazkonyvkiado.hu

A kiadásért felel: Such György

A kiadvány az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült.

Igazgató: Bellavics István

Az Igazgatóság könyvprogramjának koordinátora: Pelyach István

A szerb nyelvű tanulmányt fordította: Lásztity Jovanka

Szöveggondozó, korrektor: Macskássy Zsuzsa

Névmutató: Macskássy Zsuzsa

Műszaki szerkesztő, tördelő: Fodor Gábor

Borítóterv: Szigligeti Mária

Képszerkesztő: Csengel-Plank Ibolya

A borítón a Sándor utcai (ma Bródy Sándor utca) régi képviselőház ülésterméről készült metszet részlete látható. (Magyarország és a Nagyvilág, 1869. június 6. száma)

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

magyar
nyomda termék
NYOMDA- ÉS PAPIRPARI SZÖVETSÉG

ISBN 978-615-5948-24-4

ISSN 2046-4876

TARTALOM

■ A NEMZETISÉGI PROBLÉMA KIALAKULÁSA ÉS ELSŐ MEGOLDÁSI KÍSÉRLETEI

- 9 Melkovics Tamás: A REFORMKORI LIBERÁLIS
NACIONALIZMUS ZAY KÁROLY GRÓF ÉLETPÁLYÁJÁNAK
TÜKRÉBEN
- 35 Hermann Róbert: A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY
SZÜLETÉSE 1849-BEN
- 61 Szarka László: NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁG ÉS
A POLITIKAI NEMZET EGYSÉGE
(Az 1868. évi nemzetiségi törvény előzményei és létrejötte)

■ AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY GYAKORLATI ALKALMAZÁSA ÉS HATÁSA

- 91 Cieger András: KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉG ÉS AZ
„OSZTHATATLAN EGYSÉGES MAGYAR NEMZET”
DILEMMÁJA A MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁSBAN 1868 UTÁN
- 105 Kovács Kálmán Árpád: A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY
EGYHÁZ- ÉS OKTATÁSPOLITIKAI VONATKOZÁSAI
A DUALIZMUS KORÁBAN
- 135 Nagy Mariann: JOGEGYENLŐSÉG ÉS VISZONOSSÁG?
TÖRVÉNYALKOTÁS ÉS GYAKORLAT A DUALIZMUS
KORÁBAN
- 149 Vesztróczy Zsolt: A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY, MINT
POTENCIÁLIS VESZÉLYFORRÁS? GRÜNWALD BÉLA
ALTERNATÍV NEMZETISÉGPOLITIKAI ELKÉPZELÉSEI
AZ 1870-ES ÉVEKBEN

173	Goran Vasin: A SZERB LIBERÁLIS POLITIKA ÉS A NEMZETISÉGEKRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY MEGHOZATALA 1868-BAN
199	Molnár Ferenc: A KIEGYEZÉS HATÁSA A RUSZIN MOZGALOMRA
223	Demmel József: „A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY MEGZAVARTA AZ ELMÉKET” AZ 1868: XLIV. TÖRVÉNY VISSZHANGJA A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI REGIONÁLIS POLITIKAI ELITEK KÖRÉBEN
■	AZ 1993. ÉVI NEMZETISÉGI TÖRVÉNY LÉTREJÖTTÉNEK KÖRÜLMÉNYEI A VISSZAEMLEKEZÉSEK TÜKRÉBEN IS
243	Doncsev Toso: A KISEBBSÉGI KEREKASZTAL SZEREPE A TÖRVÉNY MEGALKOTÁSÁBAN
253	Lásztity Péro: KISEBBSÉGI TÖRVÉNY, RENDSZERVÁLTÁS, KEREKASZTAL – NEGYED ÉVSZÁZADDAL KÉSŐBB, A RÉSZTVEVŐ SZEMÉVEL
289	Szalayné Sándor Erzsébet: AZ 1993-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY LÉTREJÖTTÉNEK HAZAI ÉS NEMZETKÖZI KÖRÜLMÉNYEI
299	Dobos Balázs: A NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN – SZEMÉLYI ELVŰ AUTONÓMIÁK KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPÁBAN
316	A KÖTET SZERZŐI
323	NÉVMUTATÓ

Melkovics Tamás

A REFORMKORI LIBERÁLIS
NACIONALIZMUS ZAY KÁROLY GRÓF
ÉLETPÁLYÁJÁNAK TÜKRÉBEN

BEVEZETÉS

Az 1830-as évektől a Magyar Királyságban is fokozatosan teret hódító liberális politikai gondolkodás egyik fontos ismérve volt, hogy összekapcsolódott a nacionalizmussal. A reformkori liberális nacionalizmus új minőséget képviselt a feudális kor rendi nemzetfogalmához képest, hiszen a sok évszázados, kiváltságokon alapuló nemesi nemzet helyébe egy olyan új, modern nemzetfelfogást állított, amelynek fogalmi körébe társadalmi, sőt nyelvi-etnikai hovatartozástól függetlenül immár az ország minden polgára beletartozott.

Az 1848-as sors- és korszakfordító évet megelőző időszak két fő célkitűzése, a polgári társadalom és a modern értelemben vett magyar nemzet megteremtése tehát „kéz a kézben” járt, s egymást erősítette. A soknemzetiségű Magyar Királyságot azonban Fényes Elek (1807–1876) 1842-es *Statistikájában* találóan „kicsinyben” Európának nevezte: „mert itt 18 különféle nép lakik, kik egymástól nem csak nyelvre, hanem szokásokra, öltözetre is különböznek, s ámbár már századok olta együtt laknak, mégis némi csekély kivételt ide nem számítván, sem egyik, sem másik a maga nyelvét és szokását a másikéval fel nem cserélte, hanem mindenik a magáéhoz makacsul ragaszkodik.”¹ A nemzetteremtés ilyen háttér mellett komoly konfliktusokat is magában rejtett. A szinte kizárólag magyar etnikai identitással bíró liberális politikai vezetőréteg a magyar mellett meginduló nemzetiségi nacionalizmusok kezelésére és integrálására nem tudott megfelelő megoldási javaslattal szolgálni. Természetszerűleg nem tudott lemondani a magyar etnikum vezető szerepéről, politikai elsőbségéről, amely utóbb, 1868-ban, a nemzetiségi törvény „egy politikai nemzet” koncepciójában öltött testet. Eszerint a nyelv és az etnikum önmagában még nem nemzetteremtő tényező, ahhoz államalkotó képességnek, politikai hagyománynak és történelmi múltnak is kell társulnia. Az 1840-es években kikristályosodó nézet szerint ezzel a komplexitással viszont – a horvátokat nem számítva – csupán a magyarság rendelkezik. A magyar nyelvet fokozatosan fejleszteni törekvő, s a latin helyébe hivatalos államnyelvvé tevő politikai vezetőréteg, habár egy nyelvileg egységes Magyarországról ábrándozott, a gyakorlatban általában nem törekedett a nemzetiségek nem-

¹ FÉNYES Elek: *Magyarország statistikája*. I. kötet. Pest, 1842, 60.

zeti és kulturális életének, nyelvhasználatának közvetlen elnyomására, s végképp nem erőszakos asszimilációjára. Az orosz cári abszolutizmus és a pánszlávizmus térhódításának veszélyével átitatott nemzetiségi kérdés „megoldását” a vezető politikusok – ha eltérő árnyalatokkal is – a magyar nyelvű oktatás szerepének erősítése mellett szinte kizárólag a jogkiterjesztő asszimilációban látták. Az elképzelés szerint a polgári átalakulás – amelyet Wesselényi Miklós báró (1796–1850) *a Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című 1843-ban, Lipcsében megjelent munkájában „varázserőjű mennyei” szóként, „alkotmányos szabadság”-nak nevez² – a csonka társadalmakban élő, döntően jobbágysorban tengődő nemzetiségek számára is megteremti a társadalmi felszabadulást, amely már rövid távon az önálló nemzettörekvések feladását vagy mérséklését, s ezzel párhuzamosan egy spontán magyarosodást indít el. „Országnak különböző ajkú lakosai, ha egyenlő jog, kötelesség s érdekek szorosan egymáshoz kapcsolják, külön nyelvek mellett is alkothatnak tömött testet. E nyelvbeli különbség pedig e szoros kapcsolatban elenyészhetik, s gyakran el is nyészik; s mi polgárilag jól össze van forrva, az nemzetileg is egybe szokott olvadni. Ellenben csak faj és nyelvbeli ugyanazonság, polgári jogok, kötelesség, s érdekek közössége nélkül, korántsem képes szétváltságot, idegenkedést, sőt egymás elleni törekvést enyészteni. Ezért mindenekelőtt honunk népességéből mentől többet alkotmányunk, s következőleg nemzetiségünk érdekéhez kell csatolni”³ – indokolja a gondolatmenet helyességét Wesselényi.⁴

1848 áprilisát követően azonban, amikor a reformkori liberális politikai elit legfőbb célkitűzései valósággá váltak, egyértelműen megmutatkozott, hogy ez az elgondolás nem több, mint illúzió, hiú ábránd. A nemzetiségek egyes csoportjai sorra fogalmazták meg önálló nemzeti programjaikat, s világosan jelezték, hogy immár többre vágnak.

Jelen tanulmány szakmai szempontok, továbbá formai és terjedelmi korlátok miatt sem mutathatja be az 1848 előtti magyar liberális nacionalizmus átfogó történetét, pusztán kísérletet tehet arra, hogy a történetírás látókörének csupán a periferiáján mozgó, mégis roppant érdekes és tanulságos életúttal rendelkező csömöri és zay-ugróczy Zay Károly gróf (1797–1871) reformkori politikai pályájának példáján keresztül demonstrálja ezen politikai ideológia gyakorlati működését. Zay szerepe ugyan nem tipizálha-

² B. WESSELÉNYI Miklós: *Szózat A' magyar és szláv nemzetiség' ügyében*. Lipcse, 1843, 188.

³ Uo. 285–286.

⁴ A liberális nacionalizmusról részletekbe menően például lásd: VARGA János: *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Budapest, 1982; GERGELY András: *A nemzetté válás programjai*. In Uő: *Egy nemzetet az emberiségnek*. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról. Budapest, 1987, 99–121.

tó széles körben, magatartása nem általánosítható a kor minden szabadelvű politikusára, közszereplésének bemutatásával – reményeink szerint – mégis plasztikusan kidomborodnak a liberális nacionalizmus nemzetfelfogásának egyes értelmezési keretekben pozitívként, illetve negatívként értékelhető szegmensei.

A KÖZÉLETI PÁLYA KEZDETE

Zay Károly az egyik legrégebbi főúri nemzetség sarja volt, családfájukat egészen a 13. századig tudták hitelesen visszavezetni. A família ősi fészke az egykori Valkó vármegyében⁵ feküdt, de a 14. században már a Pest vármegyei Csömör helység is hozzájuk tartozott, ahonnan a családi előnevet kapták. A Zay családot Ferenc (1498–1570) emelte az előkelők közé, aki királyi udvarnok, kiváló diplomata, Kassa és Felső-Magyarország főkapitánya volt, s szolgálataiért I. Ferdinánd 1560-ban bárói rangemelésben részesítette. 1538-ban vette feleségül a Garai család utolsó képviselőjét, Garai Borbálát, s így a Garaiak hatalmas kiterjedésű uradalmi is a Zay családra szálltak: I. Ferdinánd 1559-ben kelt adománylevele szerint jószágaik huszonhárom megyére terjedtek ki. Még Ferenc tért át a protestáns vallásra, s a Zay familia inntől kezdve mindvégig megtartotta a lutheri, azaz evangélikus hitet, s korszakunkban a Prónayak és a Podmaniczkyek mellett az egyik leghíresebb evangélikus főúri nemzetségnek számítottak.

Zay Károly Ferencnek egyenes ági leszármazottja volt. Édesapja, Imre (1765–1831) huszártisztként harcolt a törökök ellen, majd részt vett a napóleoni háborúban, 1797-ben a nemesi felkelő sereg alezredese és Turóc vármegye nemesi seregeinek vezére volt. 1796-ban vette feleségül Károly anyját, Calisus Mária bárónőt (1779–1842), 1798-ban kamarás lett, majd 1830. november 12-én utódaival együtt grófi rangemelésben részesült. Az 1797-ben született Károly egyetlen gyermeke volt szüleinek. Feleségével, Prónay Karolinával (1803–1852) 1820-ban kötött házasságot, akitől hat gyermeke született: közülük öten érték meg a felnőttkort.⁶

⁵ A középkori Valkó vármegye a három szlavón vármegye – Szerém, Pozsega, Verőce – egy részét foglalta magában.

⁶ Zay Károly hatvanévesen, 1857-ben másodszor is megnősült, a több mint harminc évvel fiatalabb Berényi Alojzia grófnőt (1831–1913) vette el, akitől azonban gyermeke már nem született. A nemzetségről bővebben lásd: NAGY Iván: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. XII. kötet. Pest, 1865, 329–340.; KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. XI. kötet. Budapest, 1932, 168.; FUKÁRI Valéria: *Felső-magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonai. 16–19. század*. Pozsony, 2008.

Zay Károly birtokai legnagyobbbrészt Nyitra, Trencsén és Pozsony vármegyék területén helyezkedtek el. Sokat tartózkodott pozsonyi lakhelyén; valamint a Nyitra megyei, Nagyszombathoz közeli Bucsányban, ahol mintagazdaságot hozott létre; továbbá a Trencsén megyei családi központban, Zay-Ugrórczon, ahol a családi kastély állt, és ahol posztógyárat, később egy üveg- és két cukorgyárat is alapított. Fényes Elek szerint a posztógyár 1847-ben több mint hetven szövőszéken, „jó közönséges s igen finom” posztót készített, s e tekintetben a legelső magyar posztógyárral, a Nógrád megyében található gácsival vetekedett.⁷

Zay gyermekkorától kezdve nyilvános iskolába járt, a középfokú képzést Sopronban, az evangélikus líceumban végezte, felsőfokú jogi tanulmányait pedig 1817-ben fejezte be a pozsonyi jogakadémián. Pozsony vármegye alispánjánál, a későbbi országbíró, idősebb Mailáth György (1786–1861) mellett és a tiszáninneni Kerületi Táblánál gyakornokoskodott. 1818-ban pedig a pesti Királyi Táblánál lett jurátus a személynök, legidősebb Mailáth György (1752–1821) oldalán.⁸

Tanulmányai befejeztével néhány évig gazdálkodással foglalatoskodott, közéleti szerepvállalása az 1825-27-es országgyűléssel indult, ahol született mágnásként a felsőtáblán foglalt helyet. Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplójában – 1826. január 11-én – a két legfontosabb személyiség, Illésházy István gróf (1762–1838), az ellenzék „királya”, és Széchenyi István gróf (1791–1860), az ellenzék „generalisszimusza” mellett tizenkét opponáló főrendet sorolt fel, köztük Zay Károlyt is.⁹ Zay valószínűleg Széchenyi politikai klubjának, a reüniónak is tagja lett, a Magyar Tudós Társaság számára pedig 2000 forintot ajánlott fel. Bár 1827 nyarán a Pesti Casino alakuló ülésén nem vett részt, nevét már az 1828-as tagnévsorban megtaláljuk.¹⁰

Időközben a törvénykezési pályán vállalt hivatalt, 1826-ban, tehát még a diéta ideje alatt a dunáninneni (nagyszombati) Kerületi Tábla ülnöke, közbírája lett, s ezen feladatát egészen 1835-ig ellátta. Feltehetően nem véletlen, hogy éppen 1835-ben hagyott fel hivatali teendőivel, hiszen innentől vált a bécsi kormánypolitika agresszívebbé, sőt a – többek között – Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos (1802–1894) ellen indított politikai perek következtében is sok esetben törvénytelené. Zay részt vett az 1830-

⁷ FÉNYES Elek: *Magyarország leírása*. II. kötet. Pest, 1847, 143., 149.

⁸ PÁLMÁNY Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848*. I. kötet. Budapest, 2011, 466.

⁹ ÖSTÖR József: *Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból, 1822–1836. Első közlemény*. Budapesti Szemle, 1938/730. 285–286.

¹⁰ *A' Pesti Casino tagjainak A. B. C. szerint való feljegyzése és annak alapjai*, 1828. Pest, 1828, 29.

Szarka László

NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁG ÉS A POLITIKAI NEMZET EGYSÉGE

(Az 1868. évi nemzetiségi törvény előzményei és létrejötte)

BEVEZETÉS*

A 19. század elejére a Habsburg Monarchia országaiban és tartományaiban felértékelődött a modern nemzetiségi eszme. II. József 1784. évi nyelvrendelete egyszerre váltott ki ellenérzéseket és indított el minden nemzetiség esetében erős nyelvi mozgalmakat. A nyelvi különállást reprezentálni hivatott grammatikák és szótárak, a gyakran vitriolos hangú vitákban kiéleződött nyelvharcolok jelezték, a rendi-tartományi identitások helyébe fokozatosan a kulturális értékközösséget előtérbe állító nemzeti önértelmezések és önképek léptek. A magukat az etnikai különbségek, kulturális adottságok és a népcsoportok közt meglévő dominanciaviszonyok alapján meghatározó nemzeti közösségek többé nem a kiváltságos rétegek történeti identitására támaszkodtak, hanem a polgári és nemzeti egyenjogúság ideájára, valamint az azonos nyelven beszélők együvé tartozásának gyorsan erősödő „tömegérzelmére”.

Egyebek közt ilyen következtetésekre jutott a nemzetiségi kérdéssel a kortárs magyar gondolkodók közt legelmélyültebben foglalkozó Eötvös József. 1848–1850 közti bajorországi emigrációja során elkészült, 1851, illetve 1854-ben két kötetben magyarul és németül kiadott fő művében, *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra* című munkájában, az európai nacionalizmusok fejlődését – egy-két ponton máig érvényes – átfogó elemzés alá vonta. Felismerte a „nemzetiség” politikumának, a népcsoportok bázisán megszerveződött nemzeti mozgalmak céljainak lényegét, éltető elemét, a saját etnikai területén, vagy sajátjuknak tartott történeti tartományban érvényesíteni kívánt uralmi elvet.²

* A tanulmány a „Kelet-közép-európai nacionalizmusok az első világháború éveiben” (K 1130004-NKFP-OTKA) program keretében készült.

² Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. 2. kötet. Pesth, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1854. Az általunk használt digitális változatot gondozta Oltványi Ambrus: http://mek.oszk.hu/06600/06619/pdf/19_szazad2.pdf (2019-05-21). Eötvös nemzetiségpolitikai gondolkodásáról, elképzeléséről lásd GALÁNTAI József: *Nemzet és kisebbség Eötvös József életművében*. Budapest, é. n. [1995]; GÁNGÓ Gábor: *Eötvös József az emigrációban*. Debrecen 1999; Uő: *Eötvös József uralkodó eszméi: kontextus és kritika*. Budapest, 2006; DEÁK Ágnes: „A magyar nemzet jövője cultura kérdése”. *Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója 1850–1868*. Aetas, 6. évf. (1990) 1–2. sz.; PÉTER László: *Az 1868. XLIV. tc.: „a nemzetiségi egyenjogúság*

Az etnikai sajátosságokra, igényekre épülő nemzeti politikai programok fokozatosan összekapcsolódtak a saját etnikai terület feletti hatalmi ambíciókkal. Szerinte mindez – Svájc és az Egyesült Államok kivételével – alapvetően megoldhatatlanná tette a soknemzetiségű birodalmakon, államokon belül valamennyi nemzetiség államjogi igényeinek egyenlő kielégítését. „Ha föladatának meg akar felelni, minden államnak a legnagyobb egységre van szüksége” – ismerte fel Eötvös a többnemzetiségű birodalmak alapvető dilemmáját. „Ameddig az állam hatóságának a köz érdekében ki kell terjednie [...], a legnagyobb központosításra van szükség; innen következik, hogy ameddig az állam hatalma terjed, nem lehet szó az egyes nemzetiségek külön jogosultságáról; hogy tehát, ha ki kell elégíteni a nemzeti öntudatot, mely korunkban oly hatalmasan fölébredt, szükség korlátoznunk az államhatalom jelen hatáskörét, s tért kell adnunk az egyes nemzetiségeknek, melyen igényeiket az államra nézve minden veszély nélkül kielégíthessék. Erre nézve pedig csak az önkormányzás elve alkalmazásában találjuk föl az eszközt.”³ A magyar emigráció nemzetiségpolitikai önvizíójának egyik fő következtetésében – a felekezetihez hasonló kulturális önkormányzatiság elvének felhasználhatóságában – tehát a müncheni emigráns és a kútahtyai száműzött igen közel került egymáshoz. Valójában mindkettőjüket a poliglott történeti Magyarország politikai és területi integritásának megóvása vezérelte.⁴

1848–1849 NEHÉZ ÖRÖKSÉGE

Az 1848–1849. évi magyar polgári forradalom és szabadságharc vereségének egyik legmélyebb nyomot hagyó okaként a forradalmi nemzedék majd minden vezetője megpróbálta újragondolni a nemzetiség helyét, szerepét a további fejlődésében. Magyarországon a rendiség és a latinitás etnikai identitásokat háttérbe szorító évszázados homályából „új életre ébredő”

tárgyában” és a törvényhatóságok nyelve. Aetas, 8. évf. (1992) 4. sz.; BÖDY Pál: *Eötvös József.* Budapest, 2002, 103–115.; TEVESZ László: *Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója és a Deák párt által képviselt alkotmányos-nemzeti hagyomány, 1860–1868.* Aetas, 28. évf. (2012) 1. sz. 105–124.; DEMETER M. Attila: *Eötvös József nemzetiségi nézetei az Uralkodó eszmékben, valamint az 1865-ös brossúrájában, a Nemzetiségi kérdésben.* In A kincset csak fáradtsággal hozhatjuk napvilágra. Tanulmánykötet Bárány Eötvös József születésének 200. évfordulójára. Szerk.: GÁNGÓ Gábor. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2013.

³ Eötvös József: *A XIX. század...* i. m. 293.

⁴ Eötvös feloldhatatlannak bizonyult dilemmáiról lásd GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hatások. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története.* Budapest, 2007, 68.

nemzetiségek valójában teljesen új közösségeket jelentettek. A születőfélben lévő modern, polgári nemzetek a francia forradalom üzenetét a dinasztikus birodalmakban elfoglalt sajátos helyzetükre lefordítva, a *szabadság, egyenlőség és nemzetiség* hármasságával léptek fel a történelem színpadára. Elsődleges nemzetiségi törekvéseiket kezdetben a nyelvi emancipációnak és történeti fejlődésük elismerésének igénye jellemezte. Szimbólikus és jórészt eszköztelen uralmuk térrétegeként a saját etnikai térrel azonosított hazai fogalmát jelölték ki, amelyre a jogot a történeti múlt etnikailag ártértelemezett „nemzeti hagyománya” adta. A nemzeti tér önállóságának vágyképei hatékony mozgósító erőnek bizonyultak az egymás után megszerveződő nemzeti mozgalmak számára.

Az államegység és a – románok, szlovákok, szerbek által előtérbe állított – nemzetiségi autonómiák dilemmájának súlyosságát, tényleges politikai és hatalmi dimenzióit Széchenyi István, Teleki László, Kossuth, Eötvös József, Szemere Bertalan, s velük együtt a korabeli magyar politikai elit nagyobbik része felismerte, és arra ki-ki megfogalmazta a maga választási alternatíváit. Az 1848 őszén és 1849 elején Olmützben, majd Kremsierben ülésező birodalmi gyűlés egyebek közt éppen a magyarországi helyzet kezelhetősége érdekében hajlott olyan föderatív birodalmi szerkezet kialakítására, amely a koronatarományok és újonnan kialakítandó magyarországi provinciák – persze csak részben nemzeti jellegű – autonómiáira, a Birodalom föderatív átalakítására épült volna. Ennek a föderatív konstrukciónak az lett volna az elsődleges politikai funkciója, hogy a magyar forradalommal végleg szembeállítsa a Magyarország egységének megerősítésében és fenntartásában ellenérdekeltekké vált nemzetiségeket.⁵

A magyar forradalom politikai vezérkara ideig-óráig emiatt tényleg azt hihette, hogy a hazai nem magyar nemzeti társadalmak autonómiaigényei mögött kizárólag Bécs provokációi, megosztó szándékai állottak, s bíztak a polgári szabadságjogok nemzeti víziókat felülíró, egyesítő erejében. Legkésőbb 1848 őszén, 1849 tavaszán azonban a szerbek és románok szembefordulásában Kossuthnak, Szemerének, Telekinek fel kellett ismernie, hogy a nemzeti emancipáció történetileg egészen új minősége jelentkezett, amely az országnak a magyar hegemoniára épült politikai rendjét kérdőjelezte meg. Mindazonáltal az 1849. júliusi szegedi országgyűlés nemzeti-ségi határozata, a magyar–román megbékélési tervet és a többi hivatalosnak minősíthető 1848-49-es magyar kormányzati nemzetiségpolitikai

⁵ A forradalmi évek nemzetiségi vitáiról, terveiről lásd Deák Ágnes: *A Habsburg Birodalom a nacionalizmus kihívásai között. Tervek és koncepciók a birodalom újjáalakítására (1848–1849)*. Aetas, 12. évf. (1997) 4. sz. 5–44.

dokumentum az előzmények szinte teljes hiánya miatt és az adott polgárháborús körülmények közt nem juthatott el a nemzetiségi autonómiák, önkormányzati megoldások alkalmazásáig, a nemzeti mozgalmak nemzetépítő legitimitásának, kollektív jogainak elismeréséig. A „nemzetiség szabad kifejlődésének” Szegeden deklarált biztosítása jórészt a nyelvi jogok kiterjesztését jelentette volna.

A nemzetiségi egyenjogúság tényleges végiggondolására csak a szabadságharc bukása után, a kossuthi emigráció alkotmánytervét előkészítő munkálatok során történt kísérlet, de az ország nemzetiségi átalakítása még ekkor sem merült fel. Maga a kormányzó 1849-ben és emigrációjában is azt az álláspontot képviselte, hogy Magyarországot „nyelvek szerint sem föloszlatni, sem kormányozni nem lehet, ha csak az országot eldarabolni [sic!] nem akarjuk.” Kossuth kezdetben elvi alapon ellenezte a belső föderalizáláshoz vezető engedmények megadását. A Magyarországon belüli föderalizmust mint „abszurdításokhoz vezető” és „abstract eszmét” azzal a megokolással utasította el, hogy az államéletet sem a vallás, sem pedig a nemzetiség elveit abszolutizálva nem lehet megszervezni, hiszen ezek alkalmatlanok az államszervezet működtetésére. Ezzel együtt már 1848 őszétől kezdeményezője volt a románokkal és a szerbekkel való különmegegyezéseknek, a nemzetiségi, nyelvi jogok biztosításának, a nemzeti közösségépítés támogatásának.⁶

A Kütahyában megfogalmazott alkotmánytervezet a nemzetiségek emancipációját a lehetőség szerint egynyelvű megyék kialakításával, a községi és megyei önkormányzatiság korlátlan érvényesítésével, valamint a nemzetiségek egyesületi jogainak maximális biztosításával látta teljes mértékben kielégíthetőnek. Az ország politikai integritását nem feladva, Kossuth megfogalmazta a többnemzetiségű államok pozitív nemzetiségi politikájának egyik lehetőségét. A személyi elvű önkormányzati modell lényegét abban látta, hogy községenként nemzetiségi társaságok, képviselőlet útján regionális társulások jöjjenek létre, s ezek összessége alkossa az országos nemzeti egyleteket, amelyek tetszés szerint válasszák meg a maguk működési formáját. Ezek egyesülhetnek nemzeti egyházaik, iskoláik önkormányzataival, „csinálnak magoknak szabályzatokat, kormányozandják együletüket ezen szabályok szerint, szóval társas önkormányzati teljes szabadsággal gondoskodnak mind azon erkölcsi s társas érdekek elő mozdtításáról, miknek összevágát »nemzetiség«-nek nevezzük.”⁷

⁶ Kossuth Telekihez intézett 1850. június 15-i levele tartalmazza ezt az érvelést. Idézi SPIRA György: *Kossuth és alkotmányterve*. Debrecen, 1989, 17.

⁷ Uo. 18.

Kossuth 1859 áprilisában Irányi Dániel részére elkészítette alkotmánytervezetének új változatát *Javaslat Magyar Ország jövő politikai szervezetét illetőleg tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására* címmel, amelybe belefoglalta Magyarország belső átalakításának általa maximális engedményként kezelt programját. Ebben a változatban hajlott arra, hogy elismerje Horvátország jogát a teljes kiválásra. Erdély esetében népszavazásra bízta volna az unió fenntartását, a dél-magyarországi szerbek esetében pedig az általuk többségileg lakott területeken hajlandónak mutatkozott a Szerb Vajdaság kialakításának tudomásulvételére. Mindazonáltal az erdélyi és vajdasági autonómiákat, és az ily módon kialakítandó aszimmetrikus föderalizmust a legvégső engedménynek tekintette, s csakis azon esetben lett volna hajlandó róla tárgyalni, ha az osztrák fennhatósággal szemben ez az egyetlen alternatíva maradt volna fenn a magyar függetlenség kivívására.⁸

A MULTIETNIKUS BIRODALOM NEMZETISÉGI KONSZOLIDÁCIÓJA

Az Osztrák Császárság 1848-ban az áprilisi és a decemberi alkotmányban egyaránt biztosította minden területén élő néptörzs nemzetiségének és nyelvének sérthetetlenségét, s ezzel együtt több rendeletben szavatolta az oktatási és bírósági anyanyelvhasználatot. A decemberi alkotmány pedig a nemzetiségi egyenjogúság alapelvét is kodifikálta és deklarálta a néptörzsek anyanyelvének szabad használatát és ápolását.⁹ Miután a császári osztrák kormányzat az 1848-1849. évi magyar, olasz nemzeti, függetlenségi törekvéseket katonai erővel felszámolta, a többi nemzeti mozgalom követeléseit pedig vagy felemás módon kezelte, vagy figyelmen kívül hagyta, az 1849. március 4-én Olmützben meghirdetett oktrojált alkotmány 5. cikkelye a teljes nyelvi egyenjogúságot hirdette meg *egymondatos tömörséggel*. *Ezzel mintegy megelőlegezte az 1867. évi osztrák alaptörvény nemzetiségi kitételét.* „Minden népfaj egyenjogú, s minden népfajnak sérthetetlen joga van nemzetisége és nyelve fenntartása és művelésére.”

Magyarország alkotmányosságának 1848 előtti állapotát visszaállítva a bécsi udvar szintén igyekezett a nyelvi egyenjogúságra helyezni a hangsúlyt: *„Magyarország alkotmánya olyképen tartatik fenn, hogy mindazon szabályai, melyek a birodalmi alkotmánnyal összhangzásban nincsenek, érvényüket veszítik; s hogy minden nemzetiség és divatozó nyelv egyenjogúsága a*

⁸ Uo. 32.

⁹ KATUS László: *Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára.* Regio, 4. évf. (1994) 1. sz. 99–102.

Nagy Mariann

JOGEGYENLŐSÉG ÉS VISZONOSSÁG? TÖRVÉNYALKOTÁS ÉS GYAKORLAT A DUALIZMUS KORÁBAN

A REFORMKORI NYELVTÖRVÉNYEKTŐL AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNYIG

„Nem elég mai időkben törvényeket írni; de azok iránt szimpátiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvényeknek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, melytől természete visszaborzad, sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert mártírt emel, ez pedig fanatizmust szül.”¹ A legnagyobb magyar, Széchenyi István szavai ezek 1842-ből, miután 1839-40-ben a diéta elfogadta, és az uralkodó szentesítette a törvényt, melynek egyik paragrafusa szerint „oly helyeken is, hol a gyülekezethez szentbeszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyűlésnek berekesztésétől számítandó három évek múlva az anyakönyvek magyar nyelven irassanak”.² Széchenyi – kortársaihoz hasonlóan – az asszimilációban hitt, és annak híve volt. De látta, hogy abban az országban, ahol a magyar nyelvű etnikum mindössze 45%-át tette ki az ország lakosságának, elhamarkodott lépés volt a tisztán nem magyar nyelvű régiók egyházközségeire ilyen terhet rakni. Széchenyi figyelmeztetése nem nyert befogadást, 1844-ben már államnyelvvé emelte a magyart a diéta.³ Magyarország etnikai, nemzetiségi viszonyait részletesen és pontosan először Fényes Elek mérte fel 1836 és 1842 között. A hivatalos népszámlálás először 1850-51-ben kérdezte a lakosság nemzetiségét. Mind Fényes Elek, mind a népszámlálás adataiból kiderül, hogy a magyar nemzetiség a történeti Magyarország lakosságának csupán 36–37%-át alkotta, s még a szűkebb (Erdély és Horvátország nélkül vett) Magyarországon is csak viszonylagos (45%-os) többségben volt. Erdélyben a románok abszolút többségben voltak a lakosság egyharmadát sem kitevő magyarsággal szemben, Horvátországban és a Határőrvidéken pedig alig éltek magyarok.⁴ Ezek az adatok érthetővé teszik, hogy a korabeli magyar politikai elit számára a nemzetiségi kérdés

¹ SZÉCHENYI István: *A magyar akadémia körül*, 1842. <http://mek.oszk.hu/01000/01072/01072.htm> (2016-10-24).

² *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény.* Szerk.: PAJKOSSY Gábor. Budapest, 2006 (a továbbiakban PAJKOSSY (szerk.): I. m. 2006), 146.

³ A törvény ezt így nem szögezte le, de kilenc paragrafusban sorolta fel mindazon területeket, köztük a közigazgatás minden szintjét, a törvényhozást, valamint a közoktatást, ahol elrendelte a magyar nyelv kizárólagos használatát. Az országgyűlés 6 év türelmi időt adott a kapcsolt részek, azaz Horvátország követeinek a magyar nyelv elsajátítására.

⁴ KATUS László: *Multinational Hungary in the Light of Statistics. (Separatum).* In *Ethnicity and Society in Hungary*. Ed. Glatz Ferenc. Budapest, 1990, 117.

lét vagy nemlét kérdése volt. Fényes adatainak ismeretében és azokat idézve húzta meg a vészharangot Wesselényi Miklós is 1843-ban kiadott *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című munkája előszavában: „Veszély fenyeget oh hon! Veszély olyan, millyen még sohasem!”⁵ 1850 és 1880 között a magyarok aránya 36,5%-ról csak 41,2%-ra emelkedett, de a szűkebb Magyarországon sem érte el még az 50%-ot, Erdélyben pedig csak 30% volt. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a dualizmus korában – amikor az etnikai viszonyok valamivel kedvezőbbek voltak ugyan a magyar nyelvűek javára, de még 1910-ben is csak 54,5%-ot tett ki a magyarság aránya – a törvényalkotásnak sikerült-e elkerülnie, hogy Széchenyi reformkori figyelmeztetése ismét aktuálissá váljon.

Az 1868-as esztendő, a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában megalkotott törvény évét megelőzte két olyan évtized, ami jelentősen megváltoztatta néhány magyarországi politikus gondolkodását, s részben átértékelte a reformkorban véget ért, több évtizedig tartott nyelvharc akkor dicsőnek és megérdemeltnek vélt eredményét. Legfőképpen azonban 1848-49 eseményei – amikor a nemzetiségek szembefordultak a magyar szabadságharc ügyével – késztették arra a politikai elit több tagját, pl. Szemere Bertalant, Kossuth Lajost⁶ és Eötvös Józsefet, hogy újragondolják a nemzetiségi kérdés problematikáját. Eötvös József emigrációban írta a magyar eszmetörténet egyik legjelentősebb, két kötetben napvilágot látott *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* címen megjelent művét, melyben a szabadság, egyenlőség mellett a nemzetiséget nevezte meg a 19. század harmadik domináns gondolatának.⁷ Munkájában egy új államszervezési modellt dolgozott ki. Eszerint az állam nem magyar nemzeti állam, hanem népek és nemzetek felett álló semleges intézmény, „közös haza”. S ebben az államban az egyént az állammal szemben a megyei, városi és községi önkormányzatok védik, ezek a színterei nyelvi-nemzeti kulturális igényei kielégítésének. Így válik lehetővé egyrészt a történeti jog és szabadság, másrészt a nyelvi önrendelkezés megvalósulása. A reformkorban is már hangsúlyosan a centralisták programját képező valódi, alulról szerveződő önkormányzatiság, civil társadalom, egyesületek létrehozásának fontossága Eötvös e művében ismét teret kapott. Meggyőződése volt ugyanis, hogy

⁵ Báró WESSELÉNYI Miklós: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. Budapest, 1992, 17.

⁶ Kossuth Lajos alkotmánytervében, melyet Kütahyában több változatban dolgozott ki a nemzetiségi kérdés megoldását a protestáns vallásúak egyházi önkormányzata működéséhez hasonlóan képzelte el: „Felveszem például a vallási érdek köréből azon egyházat, melynek magam is tagja vagyok. Az augsburgi vallástételt követő evangélicusok egyházát.” Lásd PAJKOSSY (szerk.): I. m. 2003, 388.

⁷ DEVESCOVI Balázs: *Eötvös József*. Pozsony, 2007, 213–219.

ezzel lehet meggátolni az állami önkényuralmat és a forradalmakat. Eötvös szerint meg kell szűnjön annak lehetősége, hogy „a többségi nemzet az állam korlátlan hatalmát igénybe véve elnyomja a kisebb nemzetiségeket”.⁸ Az 1865-ben megjelent *A nemzetiségi kérdés* című könyvében Eötvös, kortársai nagy részétől eltérően – akik már a kiegyezés előszelének köszönhetően kevésbé tartották fontosnak a nemzetiségekkel való kiegyezést⁹ – még mindig nagyon fontosnak tartotta a nemzetiségek ügyét: „állami létünk fennállása nagy részben ennek megoldásától függ.”¹⁰ 1866 augusztusában a következő sorokat írta naplójába: „Nemzetiségi tekintetben, főképp mi nyelvünk kizárólagos uralmát illeti, le kell mondani sokról, mit eddig követeltünk, sőt, mit addig, míg a birodalom német vala, s beolvasztástól tarthattunk, szükségképp követelnünk kellett.”¹¹

A KÖZOKTATÁS NYELVÉNEK KÉRDÉSE A NÉPOKTATÁSI ÉS A NEMZETISÉGI TÖRVÉNYBEN

Az 1868-ban megtárgyalt és elfogadásra került XXXVIII. tc. a népiskolai közoktatás, valamint a XLIV. tc., a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában egyaránt foglalkozott a közoktatás nyelvének kérdésével. 1868 novemberében a népoktatási törvény általános vitája négy napig tartott a képviselőházban. Nem képezte vita tárgyát az 58. §, miszerint „minden növendék

⁸ DEMETER M. Attila: *Eötvös József nemzetiségi nézetei az Uralkodó eszmékben, valamint 1865-ös brosúrájában, A nemzetiségi kérdésben*. In A kincset csak fáradsággal hozhatjuk napvilágra. Tanulmánykötet báró Eötvös József születésének 200. évfordulójára. Szerk. Gángó Gábor. Budapest, 2013, 130.

⁹ 1861-ben még a magyar politikai elit többsége elsődleges kérdésnek tartotta a nemzetiségekkel való megegyezést, s ezt mutatta az is, hogy az összehívott országgyűlés, melyen a Birodalmi Tanácsba kellett volna követeket választani a képviselőknek a februári pátens értelmében, nemzetiségi törvény-előkészítő bizottságot állított fel Eötvös József indítványára. Nem mellesleg az is hozzájárult ehhez, hogy 1861-ben a szerbek Karlócán, a szlovákok pedig Turócszentmártonban tartották kongresszusukat. A bizottság elkészült a törvénytervezettel, mellyel végül csak két nemzetiségi képviselő nem értett egyet, ők különvéleményt fogalmaztak meg. A törvénytervezet azonban nem került az országgyűlés elé, mivel az uralkodó feloszlatta, s utána kezdetét vette a Schmerling provizórium. Lásd MIKÓ Imre: *Nemzetiségi jog, nemzetiségi politika*. (reprint) é. n. és h. n. 89–111.; ÁBRAHÁM Barna: *A szlovákok és a magyar nemzetállam-építés*. In Modernizáció és nemzetállam-építés. Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon. Szerk.: CSIBI Norbert – SCHWARCZWÖLDER Ádám. Pécs, 2018 (a továbbiakban CSIBI–SCHWARCZWÖLDER (szerk.): I. m.), 324–325.

¹⁰ Idézi KATUS László: *Báró Eötvös József*. In Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek. Szerk. NAGY Mariann – VÉRTESI Lázár. Pécs, 2008, 367.

¹¹ Báró EÖTVÖS József: *Naplójegyzetek – gondolatok 1864–1868*. Közzéteszi, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: LUKINICH Imre. Budapest, 1941, 191.

anyanyelvén nyerve az oktatást, a mennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike”. A képviselők között ekkoriban több tucat nemzeti-ségi képviselőt is találunk, de mindössze Vincențiu Babeș, Krassó megyei, Sigismund Borlea és Iosif Hodoșiu Zaránd megyei, valamint Svetozar Miletic szerb képviselő szolt hozzá, illetve nyújtott be módosító indítványokat. Ezek a felső népiskolák, illetve a polgári iskolák tantárgyaira vonatkozó paragrafusokhoz készültek, melyek elsősorban a nyelvkérdésben megvalósuló paritás kérdését vitatták. Babeș szerint fontos, hogy a felső népiskolában és a polgáriban az anyanyelven kívül még egy nyelvet tanulnak, de sértve látta a jogegyenlőség és viszonyosság elvét:¹² „mikor arról van szó, hogy melyik nyelv legyen az a másik, akkor én magamnak mást képzelni nem tudok, mint azt, mely az illető népnek a legszükségesebb, leghasznosabb. Úgy tartom, más mértéket itt alkalmazni nem lehet, vagy legalább kellőleg indokolni nem. Sohase tudnék pártolni oly intézkedést, mely egyik nyelvnek a másik rovására világos privilégiumot ad. (*Zaj. Ellenmondások.*) Ha jól fogják megérteni szavaimat, meg vagyok győződve, hogy nem fogják rossz néven venni észrevételeimet. Amely iskolában a tanítási nyelv nem a magyar, ott a magyar nyelv különös tannyelv. E szerint a nem-magyar ajkúaknak kötelességévé tétetik, hogy még egy másik nyelvet is tanuljanak [...]”¹³ Vadnay Lajos képviselő bekiabált, mondván „természetes, hogy a magyart tanulni kell”. Babeș erre úgy felelt, hogy a magyar ajkúak is csak saját nemzeti nyelvüket tanulják, azaz amíg a nem magyar ajkúakat egy másik nyelv tanulására kötelezik, addig a magyar ajkúakat nem. Hasonlóképpen hivatkozott a paritás sérelmére azon paragrafus esetében is, ami szerint ahol nem magyar a tanítási nyelv, ott a magyar nyelvet már mindjárt az első évtől kezdve tanulják; s ugyanott a magyar ajkúakra nézve azt írja elő a törvény, hogy azok csakis a harmadévtől kezdve tanulják a német nyelvet. Amíg tehát a nem magyar ajkúak két nyelvet tartoznak tanulni a magukén kívül, a magyarok csak egyet tanulnak. Babeș úgy vélte, hogy mivel az egész országban a magyar nyelv a hivatalos nyelv és jóformán a legelterjedtebb is, a többség azt fogja fiai számára második megtanulandó nyelvnek választani. A román képviselő ezért szükségtelennek tartotta azt, hogy a törvényhozás „diktálja a magyar nyelvet”, s így meg-

¹² A tanulmány később a „paritás” fogalma alatt foglalja össze a jogegyenlőség és viszonyosság együttesét. A ius recipitiae, a ius receptionis/acceptationis/tolerationis jogelveire és ezek egymáshoz való viszonyára lásd e kötetben Kovács Kálmán Árpád tanulmányát – Szerk.

¹³ Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Szerk.: GREGUSS Ágost. X. kötet. Pest, 1868 (a továbbiakban KN, 1865. X.), 361. (CCCXIX országos ülés, 1868. november 20.).

sértse a viszonyosság elvét. A képviselőház Babeş indítványát azonban elutasította.

A nemzetiségi törvény 17. §-a kiegészítette a népiskolai törvényben az anyanyelven történő oktatásról szóló 58. § rendelkezését azzal, hogy „a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja levén; köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik”. Anyanyelven oktató középiskolái csak a románoknak (7), szerbeknek (1) és az erdélyi szászoknak voltak (9).¹⁴ Ezeket azonban nem az állam tartotta fenn. Egyetlen állami fenntartású középiskola sem létesült ugyanis a nagyobb tömbben élő szlovákok, szerbek, románok vagy németek lakta vidékeken. Az 1870-es években Grünwald Béla, Zólyom megye alispánja, később Besztercebánya országgyűlési képviselője még kivételnek számított a maga agresszív magyarosító nacionalizmusával: „A jövő nemzedék jobban fogja magasztalni politikai bölcsességünket, ha egy erős, compact, magyar államot fog tőlünk örökölni, néhány, nekünk szabadelvűnek tetsző intézmény nélkül, mint ha szabadelvűségünk hírét hagyjuk rá – a magyar állam nélkül.”¹⁵ Már 1874-ben kiállt a nacionalizmus mellett a szabadelvűséggel szemben. A gyakorlatban pedig Tisza Kálmán belügyminisztersége idején 1874-ben, Trefort Ágoston kultuszminisztersége alatt sikerült pánszláv izgatás vádjával bezáratnia a három felvidéki szlovák középiskolát. A „lehetőségig” a törvény szövegében nem kötelezte az államot, hogy alapítson állami iskolákat, és ezzel hasonlóképpen vívta ki a nemzetiségek ellenszenvét, mint a törvény 6. §-ában a törvényhatósági tisztviselőkkel szemben ugyanilyen módon megfogalmazott elvárással, miszerint az ügyfelekkel „lehetőségig” azok nyelvén érintkezzenek. Bár a dualizmus kori nagyszabású közigazgatási átalakítás és reformok fő mozgatórugója a modernizációs szándék volt, nem kevésbé lényeges szempont a hatalompolitika sem, miközben az egyes kormányok a magyar szupremácia fenntartásáért folytatott politikai küzdelemnek is alárendelték a közigazgatási kérdést.¹⁶ A dualizmus korának uralkodó eszmerendszere, a liberalizmus így került egyre távolabb a 19. század közepének liberalizmusától, és fonódott egyre inkább össze a nacionalizmussal. Az ország

¹⁴ KATUS László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs, 2012, 572.

¹⁵ GRÜNWALD Béla: *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség*. Budapest, 1874, 102.

¹⁶ SZÉKELY Tamás: *A közigazgatás átalakításának programja. Modernizáció és nemzetállam-építés a dualizmus korában*. In CSIBI-SCHWARCZWÖLDER (szerk.): I. m. 167.

A történeti Magyarország 19. századi történelmének egyik meghatározó problémája a nemzetiségi kérdés volt. A polgári nemzetállam megeremtésének időszakában szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy az ország összlakosságának több mint a fele nem magyar ajkú. A helyzet komolyságára mutattak 1848–49 délvidéki és erdélyi polgárháborús eseményei is. A kiegyezést követő évben a feszítő ellentétek és nemzetiségi törekvések feloldására szavazta meg a magyar országgyűlés a példaértékű nemzetiségi törvényt.

2018. március 19-én az Országgyűlés Magyarországi nemzetiségek bizottsága az Országház felsőházi üléstermében e törvény megalkotásának 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülést *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon* címmel. A konferencia előadói a törvény megszületésének körülményeit elemezték részletező alapossggal, s kitértek arra is, hogy milyen volt annak fogadtatása a nemzetiségek körében. A konferencia egyik szekciójának előadói pedig az 1993-as nemzetiségi törvény megalkotásának körülményeit összegezték.

A tudományos ülés előadói Melkovics Tamás, Hermann Róbert, Szarka László, Cieger András, Kovács Kálmán Árpád, Doncsev Toso, Lásztity Péro és Szalayné Sándor Erzsébet voltak. Kötetünk a konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza, kiegészítve a témához szorosan kapcsolódó Nagy Mariann, Vesztróczy Zsolt, Goran Vasin, Molnár Ferenc, Demmel József és Dobos Balázs tanulmányaival. A konferencia fővédnöke Kövér László, az Országgyűlés elnöke volt.

